

Дніпропетровський національний університет

ФОРМУВАННЯ ТОПОНІМІЧНИХ ЗНАНЬ:**ШЛЯХИ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ПРИКЛАДИ**

Вступ. Сучасні політичні, економічні, культурологічні реалії потребують залучення до географічної освіти як нових тем і сюжетів, так і нових методичних прийомів їх викладання. Аналіз останніх наукових публікацій у періодичних географічних виданнях [1] показує тенденцію збільшення інтересу до топонімічних даних як методу та засобу навчання географії, особливо в пристосуванні до регіональних та локальних територіальних рівнів. Розглянемо в даній роботі окремі питання, які пов'язані з поєднанням традиційних питань топоніміки, з новими сюжетами цієї давньої, і водночас, молоді науки, що сприяє становленню суспільно свідомого громадянина та високоосвіченого фахівця-географа, формуванню цілісного географічного образу території тощо.

Вихідні передумови. Робота виконувалася в межах держбюджетної теми № 2-008-02 «Розробка і створення серії топонімічних карт до Національного атласу України» [2]. Результати роботи у вигляді електронного навчально-інформаційного комплексу «Топоніміка України» (два топонімічні банки даних, вісім баз даних, серія топонімічних карт, три топонімічні інформаційно-пошукові системи) передані авторами для впровадження у

навчальний процес кафедри географії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Акт впровадження від 06 лютого 2006 р.).

Цілі і завдання статті. Одним із прикладних напрямів застосування основ топонімічних знань в цілях географічної науки є залучення до навчального процесу як середньої, так і вищої школи, спеціально розроблених стимулюючих топонімічних засобів навчання. Досвід показує, що це дозволяє практично реалізувати гносеологічні, праксеологічні та аксеологічні функції топонімічної інформації, а отже, стимулювати пізнавальну та пошуково-творчу діяльність студентів, зокрема, географічного фаху, забезпечуючи тим самим безперервність географічної освіти. Проведений аналіз дає підставу вважати застосовувані на сучасному етапі технічні і технологічні форми роботи з топонімічним матеріалом у навчальних курсах географічних факультетів такими, що є недостатньо розробленими. Тому метою даної публікації є висвітлення авторського досвіду розробки та практичного застосування навчально-інформаційного комплексу (НІК) «Топоніміка України» при викладанні дисциплін «Географія України» та «Географія рідного краю» на геолого-географічному факультеті Дніпропетровського національного університету.

Основний матеріал. Закон України «Про географічні назви» визначає, що «встановлення назв географічних об'єктів, а також їх унормування, облік, реєстрація, використання та збереження має важливе значення для вирішення завдань національної безпеки, розвитку економіки, науки і освіти, державного будівництва, міжнародного співробітництва, а також у

повсякденному житті громадян» [3]. Оскільки географічні назви, згідно цього положення, визнаються важливою складовою суспільно-географічного середовища, об'єктом докладання державницьких зусиль щодо формування та обліку топонімів, важливим здається формування основ топонімічних знань у студентів географічних спеціальностей вузів. На геолого-географічному факультеті Дніпропетровського національного університету у навчальному плані студентів-географів не передбачається вивчення курсу «Основи топоніміки», тому найдоцільніше формувати дані види знань саме під час вивчення дисциплін, що розглядають загальнодержавний та регіональний територіальні рівні – «Географія України» та «Географія рідного краю».

Для реалізації зазначеного практичного завдання авторами створений НІК «Топоніміка України», що представляє собою програмний продукт, розроблений в середовищі Microsoft PowerPoint. Головні функції даної НІК – надання інформації про топоніми та їхні системи як цілісне географічне явище, суцільно поширене територією країни, напрями та аспекти географічного підходу до його вивчення методами і засобами географічної науки, методичні аспекти організації збирання, зберігання та обробки топонімічної інформації різного територіального рівня тощо. НІК використовується під час циклу лекцій «Топонімія рідного краю», в якості ілюстративно-інформаційного матеріалу до розробленого посібника [4], в якості джерела та засобу пошуку топонімів загальнодержавного територіального рівня при виконанні практичної роботи «Територіальна

топонімічна система України як суспільно-географічне явище». На рис. 1 на прикладі лекційного та практичного занять «Топонімія рідного краю» на IV курсі наводиться порівняльна характеристика традиційного методу її проведення, та такого, на якому застосована розроблена НІК.

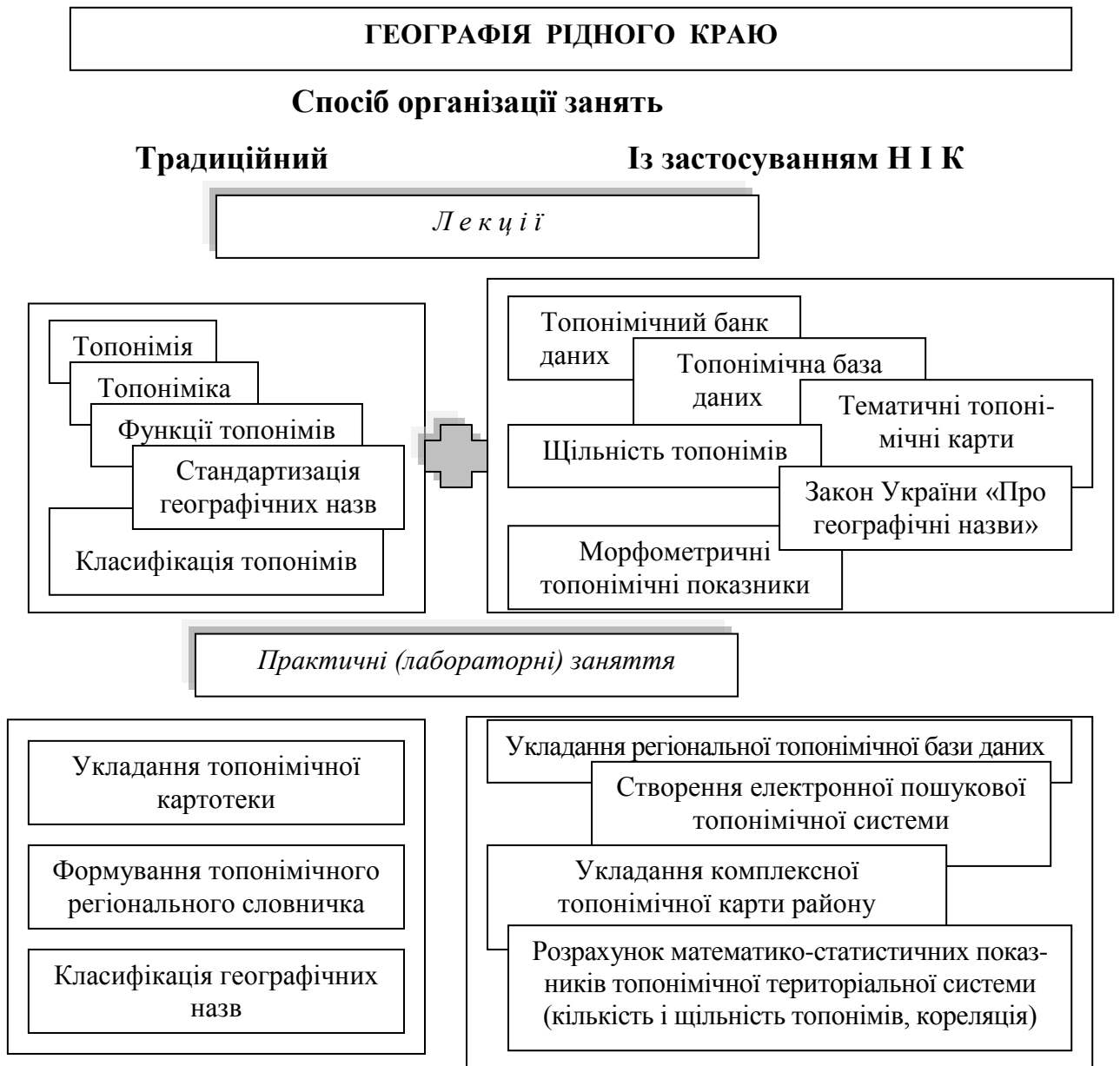

Рис.1 Система понять і видів практичної діяльності студентів при вивченні теми «Топонімія рідного краю» у курсі «Географія рідного краю» за традиційним підходом викладання та із застосуванням НІК «Топоніміка України»

Система безперервної географічної освіти може бути вдало забезпечена в тому числі методами топоніміки, починаючи від підготовчого відділення, до кваліфікаційних робіт студентів IV–V курсів, та кандидатських дисертацій (рис. 2).

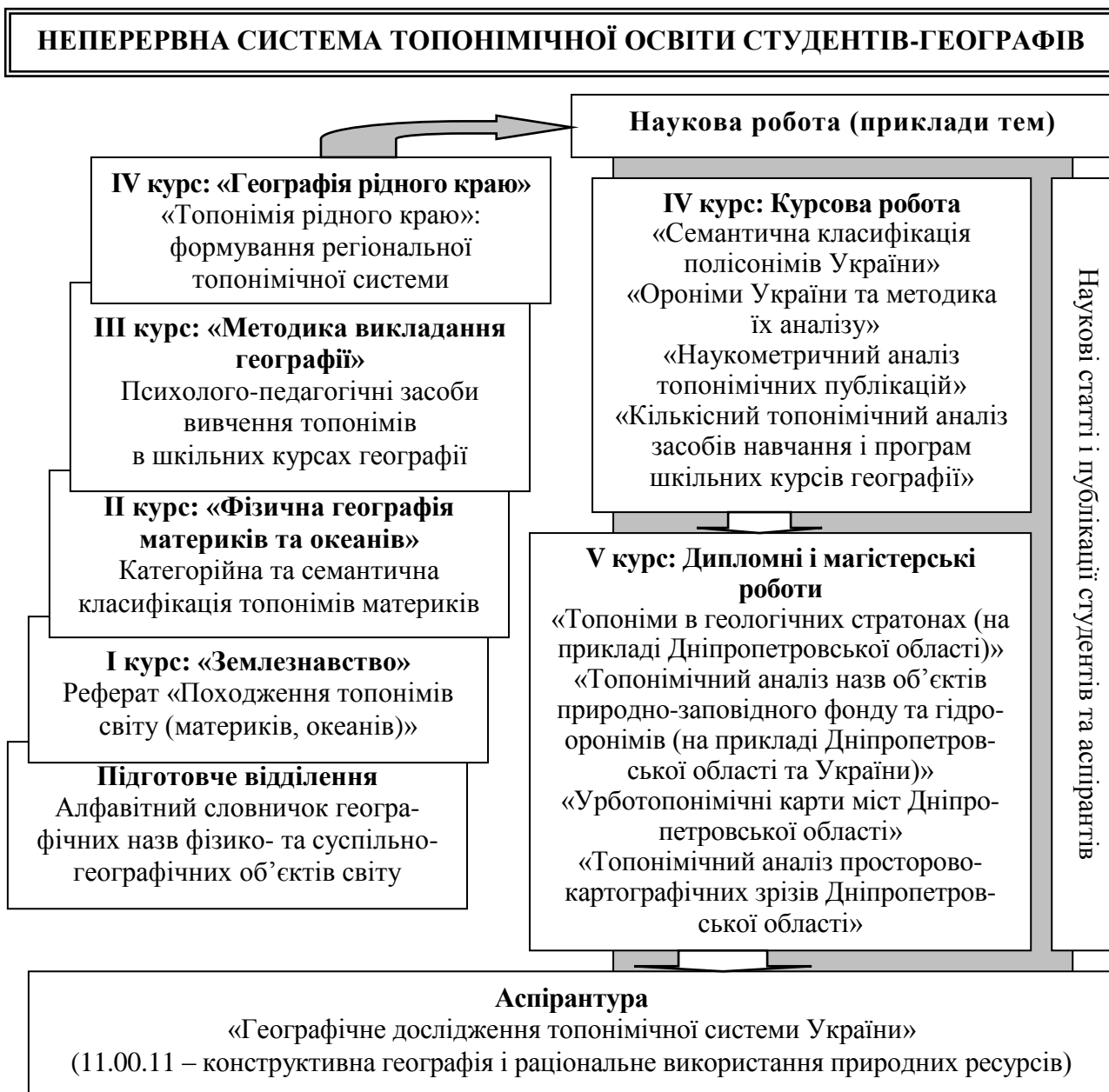

Рис. 2 Структурно-логічна модель формування топонімічних знань (приклади тем пошуково-дослідної роботи)

Структурно розроблена НІК «Топоніміка України» складається із вступу, чотирьох змістовних розділів, висновків, що в сумі складають 27 інформаційних слайдів.

У вступній частині НІК (5 інформаційних слайдів) надаються основні відомості з топоніміки – поняття про «топонімічний ландшафт», актуальність конструктивно-географічного підходу до топонімічної інформації. Наводиться уявлення про систему топонімів території в якості своєрідної територіальної системи через застосування методу порівняння із морфологічними елементами ландшафту фізико-географічного («топонім, групи топонімів – фація», «топонімічна система – місцевість», «топонімічний ландшафт – ландшафт фізико-географічний»). Також наводиться класифікація методів топонімічних досліджень за часом виникнення та перераховуються прізвища науковців, що мають великий науковий здобуток в галузі топонімо-географічних досліджень.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи географічного вивчення топонімічної системи України» (5 інформаційних слайди) наводиться тлумачення терміну «топоніміка» у загальному, причинному та цільовому аспектах, структура топоніміки як наукового напрямку, розуміння топонімічної територіальної системи (ТТС), картографічне представлення наукометричного аналізу періодичних географічних видань щодо вмісту топонімічної інформації по регіонах України.

Другий розділ «Методичні основи обробки топонімічної інформації» (4 слайди) надає інформацію щодо методів збирання, систематизації та зберігання комплексної топонімічної інформації. Слайд №11 подає

інформацію щодо двох топонімічних банків даних – території України (масштаб 1:2 500 000, 2311 топонімів) та Дніпропетровської області (масштаб 1:200 000, 2775 топонімів); супроводжується інтерактивними кнопками керування, які дозволяють переглянути та отримати необхідну докладну інформацію по кожному окремому топоніму за 6 топонімічними категоріями об'єктів номінації.

У третьому розділі «Методика і засоби праксеологічного втілення топонімічної інформації території України» (10 інформаційних слайдів) обґрунтовується концепція практичного застосування результатів топонімічних географічних досліджень, зокрема, розкриваються напрями топонімічного картографування, методи укладання тематичних топонімічних карт; методи статистичної обробки топонімічної інформації; висвітлюється методика застосування графоаналітичних прийомів та математичної статистики для вивчення взаємозв'язків у ТТС України; окреслені методичні положення створення топонімічних інформаційних систем (ТІС). Зокрема, до складу НІК включені три інтерактивні ТІС, вхід до яких забезпечують спеціальні кнопки керування. ТІС «Сучасні та попередні назви міст України» створена за допомогою Macromedia FLASH MX 6.0. Програма дозволяє отримати докладну топонімічну інформацію про всі 454 міста України – історію перейменування, час існування тієї чи іншої назви, утворення самого міста, семантичне значення ойконіму тощо. ТІС «Гідроніми України» побудована за допомогою пакету Microsoft Visual FoxPro 6.0 і являє собою пошукову систему про 241 річковий гідронім України. Програма дозволяє

здійснювати багаторівневий пошук – по запиту користувачем певного гідроніму, регіону, семантичної категорії, місця витoku чи гирла номінованого об'єкту на екрані комп'ютера з'являється карта з виділеним об'єктом пошуку. Регіональна ТІС «Банк топонімічної інформації Дніпропетровської області» розроблена в середовищі Microsoft Access, уміщує інформацію за 40 категоріями топонімів території області; має багаторівневу систему пошуку інформації, може виконуватися як по окремо, так і в будь-якій варіації умов запиту – за назвою географічного об'єкту, одиницями адміністративного поділу області, видом (категорією) топоніма, номенклатурою листа топографічної карти масштабу 1:200 000, семантичними категоріями, лінгвістичними групами, морфологічною належністю.

У четвертому розділі НІК «Синтетичні просторові характеристики топонімічної системи України» (2 слайди) надається уявлення про дві узагальнюючі характеристики ТІС – топонімічне районування та топонімічну репрезентативність, характеризуються принципи і методи здійснення топонімічного районування України, наводиться схема топонімічного районування України, побудована за методом єдиної території.

Висновки. Отже, складений НІК «Топоніміка України» здатний знайти широкого використання у навчальному процесі вищої географічної освіти, слугувати основою для проведення лекційних та практичних занять, інших освітніх програмах, може використовуватися як самостійна інформаційна

програма для пошуку топонімічної інформації, укладання реєстру топонімів територій різного масштабного рівня. Досвід його застосування показує значне підвищення зацікавленості студентів у вивченні топонімічної системи території як важливої ланки суспільно-географічного середовища країни, а головне, формує цілісне й комплексне уявлення про топонімічну систему України як об'єкт географічного вивчення та практичного докладання здібностей фахівця-географа.

Список літератури:

1. Афанасьєв О.Є. Наукометричний аналіз періодичних географічних видань з питань висвітлення результатів топонімічних досліджень / О.Є. Афанасьєв, О.П. Суглобова // Шевченківська весна. Сучасний стан науки: досягнення, проблеми та перспективи розвитку: Зб. тез IV Міжнар. наук.-прак. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. – К.: ВЦ «Київський університет», 2006.
2. Розробка і створення серії топонімічних карт до Національного атласу України: Звіт про НДР (заключний). – д/б 2-008-02. Номер держреєстрації – 0102U004413. Рукоп. / Л.І. Зеленська, О.Є. Афанасьєв, Ю.О. Агєєв, С.В. Козинець. – Д.: ДНУ, 2004. – 114 с.
3. Закон України «Про географічні назви» № 2604–IV // Вісник геодезії та картографії. – 2005. – №2. – С. 3–7.
4. Зеленська Л.І. Топонімія Дніпропетровської області. – Д.: РВВ ДНУ, 2001. – 56 с.

НАДРУКОВАНО:

Зеленська Л.І., Афанасьєв О.Є. **Формування топонімічних знань: шляхи, забезпечення, приклади** // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб. наук. праць. – 2006. – Вип.6. – С. 97–102.